

Anmeldelser.

Otto Scheel:

Die Wikinger, Aufbruch des Nordens.

(Hohenstaufen Verlag, Stuttgart. 1941.)

Professor Otto Scheels smukt illustrerede Bog »Die Wikinger, Aufbruch des Nordens«, tør nok kaldes en av de Bøger, der sætter Skel. Den vidner om stor historisk og kulturhistorisk Viden, stærk Fordybelse i Æmnet og Uafhængighed av gængse, vedtagne Meninger. Det er ikke min Hensigt at give en regulær Anmeldelse av den: dertil føler jeg mig ikke kaldet. Jeg vilde blot henlede Opmærksomheden på nogle av de Tanker, den sætter i Gang.

Man mærker, og det er ikke det mindst ansporende ved Bogen, at Forf. er udgået fra Teologernes Fagskole. Religiøse Spørgsmaal drøftes indgående.

Om jeg har forstået ham ret, så er et Hovedsigte for Bogen, at den gennem forskellige Faser fremhæver Modsætningen mellem den fremmede, romersk-katolske Kirkemagt og Nordens eller Nordeuropas And.

Først skabtes en gotisk-ariansk Nationalkirke, omfattende den østlige Avdeling av den Folkegruppe, som man plejer at kalde Germanerne, men som jeg efter gammelt islandsk Forbillede foretrækker at kalde Gottjod. Det var en Kirke, som udtrykkelig stræbte at opretholde Nationaliteten hos de i Romerriget bosatte Goter og Vandaler. Jeg tilføjer for at vise, hvor vidt denne Nationalstræben kunde drives, når den blev sat på Spidsen: under Kirkestridighederne i Afrika fandt en ariansk Patriark på at kræve av de romerske og græske Deltagere i et Møde, at de skulde tale Vandalsk! Jeg tilføjer endvidere, at denne gotisk-arianske Kirke allerede var på Vej til at vorde fælles-gottonsk. Da Langbardenne indvandrede i Italien, tilhørte den kristne Del av dem den arianske Kirke; det vil sige, at disse Folk, hvis Modersmål var tysk, havde gotisk Kirkesprog. Og i Bajern, hvis sydlige Del en Tid stod under Goterne, viser Festnavnet Tult og Ugedagsnavne som Ertag og Pfinztag, at der har været en gotisk Sprogpåvirkning, sikkert udgående fra den arianske Kirke. Men alle disse Tilløb kvaltes ved den romersk-katolske Kirkes Sejr, der særlig fremmedes, da det lykkedes denne Kirke at vinde den mægtige Frankerkonge Chlodevig, Staten Frankrigs Grundlægger. På Udviklingens Resultat seer Forf. naturligvis med Smerte.

Videre drøfter Forf. i et meget lærerigt Avsnit Udviklingen på de britiske Øer. Hær stod Kampen ikke mellem Katholicisme og Arianisme, men mellem to Retninger indenfor Katholicismen, en lokal-irsk og en central-romersk. Den irske Avskygning har Forf.s Sympati. Den var jo ligesom den gotiske Kirke en ægte national Skabning og havde således ved Tillæmpning kunnet tilføre Nordens vordende Kirke et lignende selvstændigt Liv. Og de irske Missionærer ejede en forbløffende levende Troskraft, som de lagde for Dagen i Sydtysklands talrige »Skotteklostre«; ja, de nåede, hvad Forf. ikke nævner, helt over til Ukraine, til Kijev.

Avgørelsen av Striden mellem de to Retninger faldt på Synoden i Streaneshalch under Nordhumbrekongen Oswiu midt i 7de Århundrede. Det drejede sig ikke om dybt religiøse Spørgsmaal, kun om en i vore Øjne så lidet væsentlig Ting som Dateringen av Påskefesten. Men for denne Sag var begge Parter Fyr og Flamme. Iernes Ordfører var Colman, de romerske Katolikers var Englænderen Wilfrid. Ved et Prokuratorknæb lykkedes det Wilfrid at sætte Colman i Klemme, og Kong Oswiu dømte til Fordel for den romerske Datering. Forf. siger om Wilfrid: »Ved hans Indsats blev Angelsaxerne indlemmede i den vordende Vesterleden. Saxernes oversøiske Koloni var gået tabt for Norden. De endnu i Midgårds Verden levende Stammevrænder paa Fastlandet er bleven flankerede fra Vesten av. Det gamle Livsfællesskab er sønderrevet .... Hvad den (irske) Munke- og Eremitkirke kunde have gjort ud av Angelsaxerne, kan ikke siges. Men ialfald veed vi, at den ikke vilde have gjort den angelsaxiske Kirke til Roms Hjælper, da der brød svære Tider ind over Peters Stol. Den havde heller ikke optændt en Petrustro, der skænkede Rom ny Magt over Sjælene (J. Haller)«. I dette Syn på Udviklingen kan vi vist godt følge Forf.

Det tredje Sammenstød udfolder sig i Vikingetiden; det er mellem den romersk-katolske Kirke på den ene Side, saxiske og nordiske Hedninger på den anden.

Forf. siger, at man fra Kirkens Side utvivlsomt udmalede sig en Troskrig, en Korstogskrig. Det fremgår av Krigsbenediktioner som den fra Winchester, der er rettet »mod Hedningerne« eller »mod Danerne«. Billedlig udtrykkes det samme på en av Forf. avbildet Sten fra Klostret Lindisfarne i Nordengland: dens ene Side fremstiller to fromme Troende, der under Vorherres Hænder og Solens og Månens Stråler tilbeder Korset; på den modsatte sees en Skare blodtørstige Vikinger med truende løftede Sværd og Stridsøxer.

På hedensk Side kunde der anføres visse Ting, der synes at antyde en ligeså avgjort Programstilling. F. Ex. var der en 845 fældet norsk Viking Thorgils, der indrettede irske Kirker som hedenske Templer. Jeg tilføjer: da Saxerne sidst i 7de Århundrede erobrede Bruchtrerlandet fra Frankerriget, udrydgede de strax alle Kristendommens Spirer, fortæller Beda. I det thyringsk-hessiske Grænsestrøg ødelagde de engang en 30 Kirker. Nordmanden Eyvind Kinnriva, hvem Olav Tryggvason vilde tvangdøbe, vægrede sig hårdnakket og døde som Heden-skabets Martyr, idet han fik sat et glødende Fyrfad på sin Bug. Alligevel tør Forf. ikke hævde, at der fra hedensk Side var Tale om en avgjort Troskamp; politiske Motiver var vistnok overvejende.

Hæri har han sikkert Ret. Jeg mener, det kunde siges stærkere endnu. Religiøs Fanatisme ligger i det hele ikke for Norden eller for det samlede Gottjod. Der gives ganske vist Tilfælde av den, men det er netop kun Undtagelser. Saxernes utvivlsomme Fanatisme hører ikke hjemme i en nordisk Normalsammenhæng, men står som en Undtagelsesforeteelse. Sammenhængen peger andensteds hen: nøjagtig samme Fanatisme finder vi hos Vender, Preusser, Litauere, Letter og Ester, tre fremmede og fra hinanden skarp skilte Folkegrupper. Den synes at være et fælles Race-Substrat, der ligger til Grund for alle disse snævert avgrænsede Folk ved Østersøens Sydkyst. Med Hensyn til Nordmænd som Eyvind Kinnriva må det gøres gældende, at Kropmålinger i Norge har påvist Tilstedeværelsen av knivskarpt adskilte Raceelementer; det ligger da nær at henføre Fanatismen til den Del, der er av ikke-nordisk Oprindelse. Nordisk Folkeomraade har aldrig fostret en sådan inspireret Missionsvirksomhed som den irske. Det har skabt en enkelt gejstlig Orden, Birgittinerne; men ellers kommer sådanne Ordener samt kæmpende religiøse Samfund regelmæssig fra italiensk eller fransk Område, — Benediktinere, Franciskanere, Cluniacensere, Cisterciensere, Albigenere, Valdensere. Den første kristne Frankerkonge Chlodevig omvendte sig av kold Magtspekulation; den første kristne Dankonge, Harald Klak, ligervis. En Anekdote fortæller, at en gråhærdet Hirdmand i Haralds Følge ved Dåben ærgerlig vrissede: »Nu har jeg ladet mig døbe over 20 Gange, men aldrig har man budt mig så lurvet en Dåbskjortel!« Velkendte er de nordiske Vikinger, der kun troede på deres egen Magt og Styrke. Harald Blåtands Omvendelse kan vel næppe stilles på Linje med Harald Klaks, da Jellingstenens storslåede, kristelig-kunstneriske Udstyr vidner om virkelig religiøs Følelse; men når han »gjorde Danerne kristne«, har det dog utvivlsomt været politiske For-

stands-Overvejelser, der var medvirkende til dette velsignelsesrige Skridt.

Summa summarum:: jeg troer ikke, at den religiøse Mod-sætning kan formuleres så enkelt som ved en Dualisme, Rom overfor Norden. Der bliver snarere tre Typer. Først har vi: den verdenskloge Chlodevigs Antagelse av den romersk-katolske Kirke, Forbundet med Romerkirken mod Hedninger og arianske Kættere, som vi finder det hos Frankerne, lignende vel også hos Englænderne. Dærnæst er der de Folk, der av Frankerne fik den romersk-katolske Kirke påtvungen, — Alle-manner, Friser, Saxer; særlig Saxerne repræsenterer den fanatisk-hedenske Modstand, som genfindes hos Vender, Preusser og andre ikke-gottonske Folk ved Østersøens Sydkyst. Endelig har vi de Folk, der som Nordboerne forebygger den romersk-katolske Tvangsmission ved med Harald Blåtand frivillig at omvende sig og ved under Erik Ejegod at grunde en selvstændig Avdeling av den romersk-katolske Kirke, en alnordisk Folkekirke. Av disse tre Typer staar No. 1 og No. 3 hinanden nærmest; Saxernes fanatiske Antikristendom kommer i en Bås for sig selv, kan ikke presses ind under en Fællesrubrik Norden.

Når Forf. saa ivrig søger at hjemle Saxerne en Plads i det oprindelige Norden, så støtter han det på sådanne Ting, som at Saxer og Daner År 565 foretog et fælles Vikingetog mod Frankerne. Endvidere citerer han det først av mig fremdragne Vidnesbyrd fra »F o r n m a n n a S ö g u r« XI. 412, hvorefter den norrøne Tunge omfattede Saxland, Danmark, Svitjod, Norge og nogle Dele av England. Der kunde påpeges endnu mere til Fordel for Forf.s Tanke. Vikingetøget 565 gav Genlyd i Tyskernes ypperste Heltekvad, »Nibelungenlied«, og hær hedder den saxiske Fører Liudeger, den danske Liudegast, medens det i Digtets ægte, højtyske Sprogform burde hedde Liuteger, Liute-gast; Digteren vil altså udtrykkelig fremstille Saxer og Daner som talende et og samme, ikketyske Sprog. I Wernher der Gärt-ners Digt »Meier Helmbrecht« kommer en ung Bajrer hjem fra Udlandet, taler Saxisk og genkendes ikke av sine egne Frænder; hans Fader siger til ham: »Tal et Ord Tysk!«, opfatter altså Saxisk som et ikketysk Sprog.¹⁾ Kort efter 1070 havde Sven Estridsøn lovet den tyske Kejser Hjælp mod en oprørske saxisk Fyrste; men de danske Ledingsmænd gjorde Strejke, thi, sagde de, »Saxerne har altid stået som en Mur, når fremmede vilde falde ind i vort Land, og har aldrig udæsket os«.

Alligevel troer jeg, at Forf. sætter det saxisk-nordiske Fæl-

¹⁾ Se mine Håndbøger »Our Forefathers, the Gothic Nations«, II, 74; »Gotthiod, die Welt der Germanen«, S. 88.

lesskab lovlig meget på Spidsen. At Dankongen Gudfred i sin Kamp mod Frankerriget udtrykkelig stræbte at stifte et dansk-frisisk-saxisk Fællesrige i den nordiske Enheds Tegn, er en interessant Tanke, men jeg seer ikke, hvordan Forf. udfra Kilderne magre Meddelelser kan lægge så meget ind i Gudfreds Program. At Saxerne var religiøse Fanatikere, medens Danerne delte de gottonske Folks mere koldsindige Indstilling, har jeg ovenfor allerede påpeget. Endvidere delte Saxerne de nordtyske Stammers Forkærlighed for kongeløs, republikansk Forfatning, ja, de var de stædigste Tilhængere af denne Skik; Danerne og de andre Nordboer før Grundlæggelsen af den islandske Fristat var derimod avgjort Tilhængere af Kongestyre. Saxerne delte også Tyskernes Forkærlighed for Personnavne paa -bert og Egnsnavne paa -gau, medens Nordboerne dærimod stiller sig helt avisende overfor disse Elementer. Med Hensyn til Vidnesbyrdet fra »Fornmanna Sögur« endelig, så troer jeg, at Forf. lægger mere ind dæri, end det egentlig udsiger. Ordet Saxland skal hær næppe tages i den snævre Mening Sachsen, som om det udtrykte, at Saxerne hørte til den »norrøne Tunge«, de øvrige Indbyggere af Tyskland dærimod ikke. Nej, Saxland har hær uden Tvivl den gængse nordiske Mening — det samlede Tyskland.²⁾ Desuden overseer Forf., at den norrøne Gruppe i den citerede Kilde også bærer Navnet Godjod, dvs. Godtjod = gotisk Gutthiuda, »Goterfolk«. Hær er det tilstrækkelig tydelig udtrykt, at det, der menes, er den samlede gottonske Folkegruppe. — Jeg må altså slutte, at Saxerne nok under visse politiske Konstellationer har kunnet stå sammen med de sydlige Nordboer mod Frankerne, men at de i egentligste Forstand har tilhørt Norden, kan jeg ikke se.

Forf. vil ikke lade sine Forestillinger indsnævres af den gængse Navnebrug, der kun kender en Vikingetid fra det 8de Aarhundredes Slutning. Han börjer Vikingetiden Aar 40 e. Kr. med Chaucernes Søtog fra den sydlige Vesterhavskyst til Belgien og Nordgallien; dærpaa fortsætter han med de saxiske Søtog fra 286 af og med to isolerede nordiske Tilfælde fra 6te Aarhundrede, 516 (vel snarere 526) og 565. Nogen Avbrydelse indtil den gængse Opfattelses Vikingetid i 8de Aarhundrede har der efter hans Mening ikke været; det er kun vore Kilder, der er ufuldstændige.

Uden Tvivl har Forf. Ret i sin Synsmaade.

Jeg kunde have ønsket, at han havde drøftet den nordiske Bronzealders Skibstype på Helleristninger —

²⁾ At dette er rigtigt, er blevet mig stadfæstet af en sådan Kender af det gamle islandske Ordforråd som Sigfus Blöndal.

ne og undersøgt eventuelt Slægtskab med græske, ægyptiske og fønikiske Skibstyper. Indrettede til Krigsbrug er vel Helleristningernes Skibe, og har der været Søkrig, har der vel også været Vikingetog. Iøvrigt har der åbenbart været langt stærkere Søforbindelse med Sydlandene, end man hidtil aner. I min Bog »Hjemligt Hedenskab« (1919) S. 238, har jeg påvist, at Helleristningerne indeholder tydelige Stykker av den antike Dyrekres. Denne Jagttagelse har Prof. Chr. Winther hævet til Visshed ved sin Artikel i »Danske Studier« 1940, 127 ff. Det tør nu med Sikkerhed hævdes, at en stor Del av den babyloniske Dyrekres er overtagen, og det med overraskende Nøjagtighed i Rækkefølgen. Dertil kommer, at Helleristningerne rummer en Række forbauende naturtro Gengivelser av sydlige, endda tropiske Dyreformer: Løve, Elefant, Dromedar. Æsel, Giraf, Strudse, Kæmpeslanger. Det er vel nok de fønikiske Søfolk, der har medført hele denne zoologiske Billedbog, men ialfald ad indirekte Vej har den nordiske Synskres dengang allerede rakt til Afrika, og det har vel ansopret den hjemlige Søfart.

Jeg havde gjerne seet en nøjere Omtale av *E r u l e r n e*. Forf. siger, at Ordet Erul næppe er et egentligt Stammenavn, men snarere et Kaldsnavn = Viking, Kriger. Men det havde ligget nær at fremhæve, at Erulerne, der vistnok kom fra det sydlige Skandinavien, i Slutningen av 5te Århundrede strakte deres Søtog så langt som til det sydlige Spanien. Disse Vikinger i 5te Årh. danner netop det »manglende Led« mellem deres saxiske Forgængere i 3-5te Årh. og deres nordiske Efterfølgere i 6te.

Det er rigtigt, at de *v e s t e r l a n d s k e* Kilder angående de ældste Vikingetog er meget ufuldstændige. Av deres Tavshed kan vi aldeles ikke slutte, at der på den pågældende Tid ingen Vikingetog er foregået. Dette kunde blot siges endnu skarpere. Når der er optegnet nordiske Vikingetog netop Aar 526 og 565, er det intet Slump: thi begge disse Tog endte med stolte Sejre for de frankiske Landeværns mænd, — Sejre, hvorom der er bleven kvædet og fortalt Århundreder dærefter. Sligt optegnede man; dærimod fortav man Landeværns mændenes Nederlag, så længe det blot nogenlunde kunde lade sig gøre. I den Retning var de gamle frankiske Kilder ikke et Hår bedre end Nutidens Krigsbulletiner. Men fra 8de Århundrede av tiltager Vikingetogene og Landeværns mændenes Nederlag i den Grad, at ingen Bulletinkunst længere evner at skjule dem. Derfor er det, at Vikingetiden fra denne Termin av springer klart frem for vort Syn. Men indledt har den været længe forinden, som vi bl. a. seer av Tilfældene fra 526 og 565.

Til videre Baggrund for Vikingetogene kunde der måske have været Grund til at sige noget om de ældste *g o t t o n*-

ske Folkerørelser fra 3dje Årh. f. Kr. av, især om den aller navnkundigste av alle, Kimbrertoget fra 113 til 101 f. Kr. Det var jo efter vor Mening et Fremstød fra Norden, fra Himmerland. Forf. dærimod anbringer sine Kimbrer ved Elben, i Holsten eller dæromkring. Denne Stedfæstelse har han nærmere søgt at dokumentere i »Geschichte Schleswig-Holsteins« II og i et Par særlige Avhandlinger. Jeg har imødegaaet ham i »Zeitschrift der Gesellschaft für schleswig-holsteinische Geschichte« 1939, S. 377, jfr. min Artikel i »Scandia« 1941, 277. Augustus, Vellejus og den noget senere Plinius taler om et romersk Flådetog Aar 5 e. Kr., der førte til Opdagelsen av et hidtil ukendt Hav; hos Plinius fortælles om denne Opdagelse lige efter Omtalen av Kimbrernes Odde. Dette stolte, dristige Opdagertogt forklarer Forf. som en Sejlads fra Frisland til Elbens Munding. Det er ikke meget plausibelt: thi Kysten fra Frisland til Elben kendte Romerne siden Aar 12 før Kristus, og de havde leveret et Par Søtræfninger på den; og om Opdagelse av et nyt Hav ved Elben kunde der aldeles ikke være Tale. Kimbrernes Odde er sikkert Skagen, og det nyopdagede Hav er Kattegat, dette er den eneste mulige Mening, vi kan faa ud av Texterne. Ydermere har Ptolemaios leveret os et Danmarks-kort, der udtrykkelig sætter Kimbrerne i Himmerland. Dette Kort er av en Førsteoptagelse at være aldeles fortrinligt, og det kan kun være skabt ved een eneste Lejlighed, nemlig det romerske Flaadetogt Aar 5 e. Kr. Hverken før eller senere var der Lejlighed til romersk Korttegning i de danske Farvande, og alle senere Danmarks-kort lige ned til det 16-17de Aarh. er det rene Fuskværk i Sammenligning med det ptolemæiske.

Med Hensyn til de saxiske Bosættelser på Flanderens Kyst siger Forf., at de ikke er skeet som direkte Følge av Saxernes Vikingetog til Kanalkysterne siden 3dje Århundrede, men stammer fra de i Britannien bosatte Saxer, der i 6te Årh. således er flyttet tilbage til Fastlandet. Hvad der nærmere ligger til Grund for denne Teori, veed jeg ikke. Men jeg kan ialfald påvise, at den paa enkelte Punkter ikke holder Stik, og det vilde Forf. have kunnet se, når han havde læst min Bog »Our Forefathers, the Gothic Nations« § 219, = »Gotthiod, die Welt der Germanen« § 182. Skriftet »Notitia Dignitatum«, som bygger på Stof fra 4de-5te Årh., nævner nemlig ved den flanderske Kanalkyst to Stednavne, som åbenbart er saxiske, ialfald ikke er gallisk-romerske. Det ene er Marcis, det nuværende Marck, og det andet er Locus Hornensis, der peger tilbage paa et saxisk Horn. Navnevalget er ingenlunde tilfældigt, men netop typisk »vikingsk«. Marck er en »Skov«, der yder Vikinger Skjulested:

også de første engelske Landnamsmænd i Britannien, Uffe Vermundssøns Efterfølgere, søgte netop Ly i en sådan Skov, Mercia. Horn er et Forbjerg, Navnefætter til tre danske Herreder paa fremspringende Punkter; et sådant Punkt var selskrevet for Vikinger til at gøre Landgang på. Når nu sådanne ikke-romerske Navne kunde slippe med ind i en romersk statistisk Håndbog fra 5te Aarhundrede, er det et utvivlsomt Tegn paa, at det omgivende Land har været stærkt spækket med saxiske Nybyggere.

Forf. drøfter udførlig de Årsager, der kan have fremkaldt Vinkingetogene. Han kommer til den Slutning, at mellem dem var ikke »Landhunger«, dvs. Brist på opdyrkeligt Land. Hans statistisk-topografiske Argumenter skal jeg ikke prøve at kritisere. Jeg gør blot opmærksom på et Vidnesbyrd, som han fremdrager til Udfyldning, nemlig det gamle norske Skrift »Kongespejlet«. Hæri spørger Sønnen sin Fader om, hvad der drev Forfædrene ud på Langfærd. Svaret lyder: 1. Higen efter Navn og Ry; 2. Videlyst; 3. Attrå efter Vinding. Om Landhunger er der ikke Tale. — Hær kunde jeg have Lyst til at bruge Kimbrerne som Oplysningsstof. En av vore Hjemmelsmænd fortæller, at Kimbrerne blev drevne ud av en Vandflod, der formindskede deres Land; det vilde altså være Tilfældet Landhunger, — men vi er ude av Stand til at efterprøve Oplysningens Rigtighed. Dærmod seer vi av Kilderne, at Kimbrerne indtog et mærkelig fremskredent Kulturstade. 1. De havde kunstfærdige Hjælme med Vilddyrbillede på, medens andre Gottoner, for Ex. Erulerne, endnu 600 Aar senere gik splitter nøgne i Kamp. 2. De dyrkede en personlig Gud, Tyren, medens de av Cæsar skildrede Tyskere kun dyrkede upersonlige Naturmagter som Solen og Månen. 3. Der omtales to store kimbriske Offerkedler; den ene rummede 500 Potter, og den anden må have været lignende anselig, da den blev brugt som Sonegave til Kejser Augustus. En tredje stor Offerkedel, Gundestrup-Kedlen, pragtfuldt udstyret, kendes fra Himmerland, som Forf. ganske vist ikke vil anerkende som Kimbrernes Bopæl. Hos andre gottonske Stammer kender vi ingen tilsvarende Kedler. Både de kunstfærdige Hjælme med Dyrebillede, Tyredyrkelsen og Gundestrup-Kedlens Billedstil tyder avgjort på Forbindelse med keltiske Egne. Det synes, som Kimbrerne gennem Ravhandelen er bleven gjort foretagsomme og har knyttet livligt Samkvem med hine Lande. Den således vundne Kundskab har da været medvirkende til at lokke dem på Langfærd. (jfr. hvad ovenfor er sagt om den langt sydpå rækkende Synskres i de nordiske Helleristninger).

Forf. siger S. 197 om det østelbiske Germanien: »Om slaviske Erobringer eller om slaviske Førere, der skulde have ført deres Skarer mod Vest, er intet kendt«.

Denne Sætning er lidt for stærkt udtrykt. I »Our Forefathers« II, § 152, har jeg fremdraget en tysk Kilde fra 13—14. Århundrede, »Chronicon imperatorum et pontificum Bavaricum«, der skildrer, hvordan Slaverne trænger ind og jager Theutonici ud, så de fra Østersøkysten må fly til de udenfor liggende Øer. Der nævnes også en slavisk Fører Bohem, som koloniserer Bøhmen. Et nu tabt tysk Epos »Der Wilzen Sturm« skildrede Slaverstammen Wilzernes Erobringer. Den nordiske »Thidrekssaga«, også kaldet »Vilcina Saga«, har optaget det samme Stof, omend det er således ukendeliggjort, at der ikke lader sig udpresse noget historisk av det. Wilzernes Fører hedder hær Vilcinus. Skikkelser som Bohem og Vilcinus er jo Opnævne-re, ikke Mænd med historiske Navne; men helt kan man dog ikke sige, at slaviske Førere savnes. Den samlede Overlevering om Wilzernes Sejre i Østgermanien tør vi opfatte som et Slags tysk Nederlagssaga i Smag med Britternes Arthur-Legende.

Dertil kommer videre, at Slavernes Fremtrængen ikke bør tages som isoleret Foreteelse. Den må sees i Sammenhæng med Fremstød av Hunner og Avarer; for det var i de av dem ryddede Egne, at Slaverne trængte frem. Ja, både Hunner og Avarer slæbte direkte Slaverne med sig. Og om Modsætningen til sådanne vilde Østfolk er der nok av Vidnesbyrd. Det oldengelske Kvad »Widsith« lader Goterne Wulphere og Wyrmhære i Weichselskoven forsvare deres Folks ældgamle Odelstol mod Attilas Folk. Resultatet kendes fra »Hervarar saga«; den lader Ormarr dvs. Wyrmhære slagen fly for Hunnerne: »nu ryger alt Gottjod av Goters Blod«. Den førnævnte bajerske Krønike fortæller, at Hunner dvs. Avarer har avfolket Bøhmen, og dærefter var det, at Slaverne under Ledelse av Bohem indvandrede. Ved År 560 stødte Avarerne frem til Thyringen, hvor de tilføjede Nordfrankerkongen Sigbert et Nederlag. — Det allersidste Fremstød i dette Perspektiv skeer 804, da Slaverne tilføjer de holstenske Saxer et stort Nederlag og tilriver sig Østholsten.

Iøvrigt hævder Forf., at der rundt om i det av Slaverne vundne Område holdt sig »Restgermaner«. Dertil kom saa i Vikingetiden nye Strømme fra Norden, der førte en »væringssk« Overklasse ind over slaviske Egne. Det kan være passende at give en Oversigt over, hvad der saaledes fandtes av gamle Levninger eller nye Bosættelser langs Østersøens Syd- og Østkyst. Jeg udfylder Forf.'s Angivelser, hvor det er mig muligt.

På brandenburgsk Grund, siger Forf., rækker de germanske Fund til det 7de Århundrede. Når Venderne i Vagrien dyrkede

en Gud Prove, er det uden Tvivl Overtagelse av Nordboernes Frey. Før 800 var der på Meklenborgs Kyst en Handelsplads Reric med talrige danske Købmænd; Navnet er uden Tvivl dansk = Rer-vik. Øen Hiddensö ved Rygen har til den Dag idag fastholdt et førslavisk Navn, hos Saxe Hithinsö, Skueplads for den navnkundige Kamp mellem Hedin og Högne i Hjadningsagnet. Ved Oderens Udløb følger Jomsborg, den navnkundigste danske Vikingrede. — Forf. fremsætter i dette Nabolag en Teori, der forekommer mig ny og overraskende: det polske Kongehus Piasternes Stifter Dago eller Misica skal have været en nordisk Viking. Tanken er ikke uden Analogier: Man kender de svenske Væringere som Rigsstiftere blandt Slaverne i Rusland og Franckeren Samo som Rigsstifter blandt Slaverne i Tyskland, endvidere Danskeren Knud Lavard som »knés« blandt Slaverne i Østholsten. — Man kommer uvilkaarlig til at tænke på Sveakongen Dag, der ifølge »Ynglingasaga« foer på Hærtog til Reitgotland; Navnet Hreidgotland hører jo oprindeligt hjemme blandt Goterne søndenfor Østersøen. Men denne Dag kom ifølge Sagaen av Dage på sit Togt, stiftede altså ikke noget Dynasti blandt Slaverne dær sydpå. Og Forf. er ogsaa lovtlig hastig til at forkynde, at Dago er et nordisk Navn; det burde nøjere påvises, at det ikke kan være slavisk. — Ved Weichselmundingen træffer vi et Land med gammelt tysk Navn, Widland. Hær holdt sig ifølge Jordanes det gotiske Restfolk Vidivarjerne endnu i 6te Årh. Søfareren Wulfstan i 9. Årh. kender hær Stednavnet Ylfing = det nuværende Elbing; det turde være et Levn fra gammel gotisk Tid. — Vidivarjerne, »Skovmænd«, har åbenbart båret Tilnavnet Vidu-gaujans, »Skovlændere«. Dærfra stammer Personnavnet Vidigauja, som bares av en av de navnkundigste gotiske Sagnhelte fra 4. Årh., vor Folkevises Vidrik Verlandssøn. Et meget lignende Navn bar en Hedning fra Samland, der i 12. Århundrede opsøgte Knud Lavard i Sønderjylland, Vidgaut («Knytlingasaga»). Et Egnsfolk i Østpreussen kaldes Gudden; det er vistnok = Gudai, et litauisk Navn for Russerne, og går da tilbage til en ældgammel Form for Goternavnet. Samland blev i Vikingetiden lejlighedsvis underkastet svenske og danske Herskere. Også en gotlandsk Koloni lader sig ifølge Forf. spore ved Weichselmundingen. — Udgravninger har ladet spore en Vikingebosættelse ved Grobin i Kurland, 11 Kilometer nordøst for Libau; det må ifølge Forf. være den, der i Rimberts Skildring av Ansgars Levned omtales som Seburg. En anden Vikingebosættelse fandtes ved den kuriske Bygd Apuolé, der omtales hos Rimbært som Apulia. — En væringisk Bosættelse er endvidere påvist ved Wiskiauten nær Kranz. »Guta Saga« kender en gammel gotlandsk Bosættelse på Dagø. Endelig omtaler Nestors Krønike

vigtige væringske Bygder ved Aldeigjuborg nær Ladogasøen og ved Beloosero (»Hvidsø«); de ligger begge på oprindelig finsk Grund; hær fra udgik den Rigsstiftelse, der lagde Grunden til Staten Rusland. Videre sydfra ligger Holmgardr = Novgorod. En Aflægger blev Riget Kænugardr = Kijev; om væringsk Bosættelse vidner den Kendsgerning, at Dnjeprs forskellige Strømfald eller Fosser havde nordiske Navne ved Siden af de slaviske (optegnede av Kejser Konstantin Porfyrogenetos).

Forf.'s sidste Avsnit omhandler Stiftelsen av Normanneriget i Syditalien. Det hører forsåvidt kun uegentlig med, som Normannerne hær fra første Færd var fransktalende. Een av de første Osmund Drengot, også kaldet Gislebert Buttericus, bærer dog et godt dansk Navn og Tilnavn, Asmund Dreng-god, så måske der hos hans Forældre eller Venner endnu har levet en Rest av Danskhed.

Der findes vel næppe nogen Fremstilling, der så samlet og overskuelig bringer Bud om vore Fædres Færd fra det kaspiske Hav og Miklagård til Grønland og Nordamerika. Derfor må vi tilslut sige Forf. Tak for det store og oplysende Arbejde, der hær er udført.

G u d m u n d S c h ü t t e.

Vilhelm la Cour:

Historikeren og Sønderjylland.

En Udsigt over Forskning og Fremstilling af Sønderjyllands Historie.

Sønderjydske Studier I. (Munksgaard 1941).

Forf. giver i dette Skrift en Skildring af Tiden fra det 16. Aarh. til 1660erne. I Reformationens og Humanismens Tidsalder grundlagdes Studiet af Sønderjyllands Historie, ogsaa fremmet af Hertugdømmernes økonomiske Blomstring i den lange Fredstid. De politisk splittede Forhold virkede til at begynde med ikke ugunstigt, idet det gottorpske Hertughof, der var opstaaet ved Delingen 1544, blev et vigtigt Kulturcentrum. Bogens første Afsnit behandler »den slesvigske Kred«, hvorved forstaas en Gruppe af historiske Forfattere, der havde Tilknytning til »den gamle ærværdige Bispestad ved Slien«, til Hoffet eller Domkapitlet. Efter en fortræffelig Karakteristik af den gottorpske Kansler Adam Tratziger (c. 1523—1584)

og hans lille topografiske Værk om Slesvig By følger en grundig Fremstilling af de lærde Mænd af den slesvigske Slægt Koppersmit, latiniseret Cypræus. Som den sønderjydske Historieskrivnings tidligste Værk i egentlig Forstand nævnes Kanniken Hieronymus Cypræus' paa Latin affattede Bispekrønike («Chronicon Episcoporum Slesvicensium», omfattende Tiden 826—c. 1350), der i Virkeligheden ved sit brede Anlæg giver en almindelig Danmarks Historie, sammenarbejdet paa humanistisk Vis med megen Lærdom, men uden større Anvendelse af Kritik, ved Kompilation af trykte og utrykte Kilder. Dog har den gamle Krønike sin Værdi, og paa flere Punkter er vi endnu henviste til dens Beretning. Saaledes er her bevaret Overleveringen om, hvorledes Arbejdet med Opførelsen af Dannevirke var fordelt mellem Landsdelenes Indbyggere. Ejendommeligt for Forf. er det endvidere, at han som den første af vore hjemlige Historikere anvender aktmæssigt Kildestof i ret stort Omfang, og da mange af de indføjede Diplomer ikke kendes anden Steds fra, faar Værket herved en særlig kildemæssig Betydning. Hieronymus (1516—73) naaede ikke at faa sit Arbejde afsluttet. Manuskriptet blev imidlertid benyttet som Grundlag og fortsat (med Anvendelse af de samme Metoder) af Broderen Paul (1536—1609), der ligeledes var Medlem af Domkapitlet, men tillige juridisk Fagmand og gottorpsk Raad. Heller ikke hans Værk »Historia Slesvicensis« (der gaar til 1526) saa Lyset i Forf.s Levetid, men blev i 1634 udgivet af Pauls Søn, den katolske Proselyt Johan Adolf C., med Titelen »Annales Episcoporum Slesvicensium« og i en paa mange Punkter ændret Form, der var dikteret af Ud-giverens kirkelige Standpunkt. Til den slesvigske Kreds hen-føres ogsaa den nordslesvigske Præst Niels Heldvad (1564—1634) som det synes dog med noget svagere Begrundelse. Heldvad hørte ikke til de lærde til Hoffet eller Domkapitlet knyttede Hu-manister, men var først og fremmest Folkeskribent, ikke blot som Almanakskriver og Poet, men ogsaa som historisk Forfatter. Hans paa Tysk affattede Beskrivelse af Slesvig By («Kurtze und einfaltige Beschreibung der alten und weitherühmbten Stadt Schleswig», trykt 1603), fik sin væsentlige Betydning ved den djærve, livlige, for Menigmand tilgængelige Fortællemaade, hvad enten det gjaldt Beskrivelsen af Gorm den Gamles grum-me Bedrifter eller af det slesvigske Ølbryg, »som har den Art, at det — drukket til Maade — giver godt, friskt Blod og glade Mennesker«.

Som Forfattergruppe Nr. 2 opstilles »den frisiske Kreds«. I Nordfrisland skabtes en særlig Form for Historieskrivning af de særlige Betingelser — de ejendommelige Naturforhold i det Havets Vælde undergivne Marskland, Befolknin-

gens frisiske Egenart, dens Karakter af Bondesamfund og i Sammenhæng hermed dens snævre Hjemstavnsfølelse. Historien bliver da Lokalhistorie, medens den slesvigske Bispekrønike, udgaaet som den var fra et Samlingssted for politisk og kulturel Virksomhed, saa at sige af sig selv udvidedes til Statshistorie. Forholdsvis længe bevarede den nordfrisiske Historieskrivning Karakteren af annalistiske Optegnelser, uden Forsøg paa at skabe en Aarsagssammenhæng, saaledes i den gamle, anonyme Ejderstedkrønike (1103—1547) og dens Efterfølgere, Krøniker af ejderstedske Præster og Bønder, om hvilke ofte kun Navnet kendes. Stormfloder, som var det alt overvejende Stof, sendtes af Vorherre og indbød ikke til pragmatisk Historieskrivning, medens paa den anden Side de særprægede Oplevelser — Havets Angreb og Menneskenes Forsvar gennem Digebygning — gav Impulser til at fortælle og nedskrive det oplevede i en ganske anden Grad, end Tilfældet var paa det øvrige »Bondeland«. Heraf opstod Værker, der har stor Værdi ved deres Sammenhæng med Livet, som det levedes i det 16. og 17. Aarh. i Ejdersted og paa Nordstrand.

Præsten Johs. Petrejus (c. 1535—1603) har i sin Beskrivelse af Nordstrand efter en Omtale af Øens og Frisernes sagnagtige Fortid givet en værdifuld Skildring af Kirke- og Skole- og navnlig af Retsforhold og endelig en livlig Fremstilling af den sidste Menneskealders Begivenheder, af det patriarkalske Styre under Hans den Ældre, »en Plejefader for Kirker og Skoler«, og det paafølgende gottorpske Regimente med de mange Ekstraskeer. Fortællingen er krydret af satiriske Bemærkninger, men Satire kan til alle Tider være farlig, og Petrejus afbryder brat sig selv med et kraftigt »Pfaff, halts Maul!«. En nordstrandsk Præst var ogsaa Matthias Boetius, der i Skriftet »De Cataclysmo Nordstrandico« (trykt 1623) fortæller vidtløftigt, sagkyndigt og levende om Stormfloder og Digebygning 1611—19, med den store Stormflod 1615 som Fortællingens Midtpunkt. Boetius var en lærd Mand. Bogen er skrevet paa Latin, og dens første Del, der fremstiller Nordfrislands Historie i Almindelighed, behandler ogsaa det i den lærde Samtid meget drøftede Problem om den nordfrisiske Befolknings Oprindelse. Med sund Fornuft og Maadehold afviser Boetius de gængse fantastiske Hypoteser, der eksempelvis henførte Friserne til Indien som Hjemstavn, fastslaar, at Friserne var en germansk Stamme, og at Nordfriserne paa et eller andet Tidspunkt var indvandrede fra deres Hjemland til Vestslesvig. Endnu mere end de præstelige Forfattere havde den ejderstedske Bonde Peter Sax (1597—1662), der som Kirkeældste og Raadmand deltog i den hjemlige Forvaltning, Forudsætninger for at give en værdifuld Hjem-

stavnbeskrivelse. I talrige Værker behandler han snart hele Nordfrisland, snart Dele deraf, navnlig Ejdersted og Nordstrand, med megen Vidtløftighed og med Udfoldelse af stor Lærdom, især naar det gælder Fortiden — Landets oprindelige Udseende, Stednavnenes Etymologi m. m. —, men med ringe Klarhed eller Overskuelighed. Hans Arbejder har nærmest Værdi ved det store Materiale, der er bragt til Veje, »et fuldkomment Kompendium i alt, hvad man indtil Midten af det 17. Aarh. havde skaffet sig af Viden og oplagret sig af Drømmerier om Nordfrislands Fortid«. Af hans Manuskripter, der som tykke Folianter opbevares paa det kgl. Bibliotek, er endnu kun en ringe Del trykt. Afslutningen og Fuldendelsen af Tidsrummets nordfrislandske Historieskrivning betegner Anton Heimreichs »Nordfreesische Chronik«. Heimreich (1626—85, Præst paa Halligen Nordstrandischmoor) har sammenfattet sine Forgængeres Viden i en bredt anlagt Helhedsskildring, som er ført videre ned til hans egen Tid. Hans kritiske Sans er ikke skarp, heller ikke for hans egen Tidsalders Vedkommende; mærkværdigt er det saaledes, at han som Beretning om Stormfloden 1634 aftrykker Boetius's Skildring af Stormfloden 1615! Men hans Arbejde betragtedes dog i hele Eftertiden som Hovedværket, ogsaa fordi det (modsat Petrejus og Sax) opnaaede at blive trykt i Forfatterens Levetid (1666).

En særlig Gruppe, den tredje i Rækken, danner den kongelige Statholder H e n r i k R a n t z a u (1526—98). Han var Renæssancens og Humanismens Mand, og altsaa forsaavidt beslægtet med »den slesvigske Kreds«. Men som han ved politisk Magt, Rigdom og Byrd ragede op over alle sine samtidige, saaledes indtog han ogsaa en Herskerstilling indenfor Aandslivet, »den centrale Skikkelse blandt Hertugdømmernes Humanister — et af de fuldgyldigste Udtryk for nordeuropæisk Humanisme i det hele taget«. Med karakteristisk Alsidighed dyrkede han ikke blot Historien, men ogsaa Astrologi, Populærfilosofi, latinsk Digtning og Brevskrivning. I Forholdet til sine talrige internationale Forbindelser blandt Fyrster og Videnskabsmænd var han baade givende og modtagende. Saaledes leverede han Beskrivelser og Billeder af Hertugdømmernes Byer til Georg Brauns kosmografiske Værk »Theatrum Urbium«, og disse Bidrag blev Grundlaget for hans eget historiske Hovedværk, Beskrivelsen af den cimbriske Halvø (»Cimbricae chersonesi descriptio«, først trykt i Westphalens Monumenta 1743), i hvilket de optoges. Rantzau dyrkede saaledes Topografien ligesom samtidige hjemlige Forskere, men i en videre Forstand. »Cimbriens Vicekong« kunde ikke begrænse sig til en enkelt Egn eller By. Tilmed betød Cimbrien for ham ikke blot begge Hertugdømmer, men den

cimbriske Halvø omfattede Landet fra Skagen til Elben. Herom gives mange værdifulde Oplysninger — om de store Hjorder af Oldensvin, om Flensborgs Handelsflaade, om Jellingestenenene, som for første Gang er afbildede her. Tilstanden skildres med lyse Farver, for at Cimbrien ikke i Udlandets Øjne skulde staa som et fattigt Barbarland. En afsluttende Gennemgang af cimbriske Helte lige fra Oldtiden til Johan Rantzau giver Anledning til Udfoldelse af megen Lærdom. — Dr. la Cour giver saaledes Henrik Rantzau en Førsterangs Plads, til en vis Grad ogsaa med Rette. Det kan dog næppe nægtes, at Manden selv er af større Interesse end hans litterære Produktion, i det mindste den historiske. Denne er kun i ringe Grad præget af Forf.s Erfaringer som den mægtige Politiker, Kongens højthetroede Mand, Ridderskabets Fører, og vi finder ikke her den Sammenhæng mellem Manden og hans Værk, som er ejendommelig for hans danske Standsfælle Arild Huitfeldt. Hertil kommer, at Rantzau i høj Grad virkede gennem andre, saa at det bliver vanskeligt at trække Grænsen mellem hans eget og hans Medarbejderes Forfatterskab. Men paa den anden Side fik han — og det er maaske hans vigtigste Mission indenfor Aandslivet — netop gennem den Virksomhed, han i Kraft af sin levende Interesse og sin Rigdom udøvede som Mellemand og Mæcen, en meget stor Betydning i en Tid, hvor Kaarene var vanskelige for al nordisk litterær Produktion.

Topografens Sans for nøgterne Kendsgerninger var saaledes hos Henrik Rantzau forbundet med Humanistens Virkelighedsfjernhed. Denne træder ogsaa frem som en nationalpolitisk Neutralitet overfor Samtidens Kampe og Modsætningsforhold, der imidlertid — som Dr. la Cour gør opmærksom paa — findes ikke blot hos ham, men hos Tidsrummets Historieskrivere i det hele taget, baade hos den slesvigske Kammik Hieronymus Cypræus og hos den nordslesvigske Præst Niels Heldvad, og det til Trods for, at Rantzau som kongelig Statholder stod midt i Striden, og at baade Cypræus og Heldvad blev Ofre for det gottorpske Regimentes Haardhed. Helt anderledes forholder det sig naturligvis med de politiske Stridsskrifter. I et Tillæg gives der en Oversigt over denne Litteratur, som kun uegentligt kan henregnes til Historieskrivningen, nemlig en Række Indlæg i Striden dels om det slesvigske Bispedømmes Stilling, dels om Hertugdømmet Slesvigs lensretslige Forhold.

Som det forhaabentlig vil fremgaa af den her givne korte Oversigt, giver Forf. i dette Arbejde en alsidig og grundig Skildring af det sønderjydske historiske Studium i sin Vorden. Emnets Karakter af Lærdomshistorie maa paa visse Punkter virke tyngende, men som Helhed er Bogen skrevet i en frisk og

levende Stil og præget af Dr. la Cours Evne til Opfattelse og Fremstilling af det ejendommelige ved Personligheder og Aandsstrømninger.

J o h a n n e S k o v g a a r d.

Claus Eskildsen:

Den sønderjydske Befolknings Slægtsforbindelser.

(Reitzel 1942.)

Foranlediget af en del noget letsindige udtalelser fra hjemmetysk side om tysk blod i Nordslesvig, har Seminarielærer Claus Eskildsen, bistaaet af nogle af sine elever, foretaget en undersøgelse af: »Den sønderjydske Befolknings Slægtsforbindelser«.

Bogen falder i 3 dele, først en gennemgang af vielsesregistrene i Abild, Øster Løgum, Vilstrup, Tandstlet og Oversø sogne i det 19. aarhundrede for at se, hvorfra de forskellige brudefolk stammede; dernæst en redegørelse for tilflytning af borgere til Tønder 1700—1869, og endelig undersøgelser over nogle danske og tysksindede sønderjyders slægter.

Man har længe vidst, at der har været en levende befolkningsmæssig forbindelse mellem Sønderjylland og det øvrige Danmark. Det nye ved Eskildsens redegørelse er de faste tal fra forskellige egne; man overraskes over, at tilgangen nordfra til landsognene i Nordslesvig har været saa stor, og at tilvandringerne sydfra har været saa forsvindende.

Egentlig vilde Hr. Eskildsen have benyttet begravelsesregistrene til sin undersøgelse, (— fordi folk er viet eet sted, behøver de jo ikke at bo der; mens de begravede som regel har en tilknytning til det sted, hvor de er jordfæstet —), men den store børnedødelighed i ældre tid gjorde billedet skævt. Det er dog et spørgsmål, om man ikke havde faaet et nok saa godt materiale ved at benytte begravelsesregistrene med udsondring af børnene. Dermed skal dog ikke siges, at vielsesregistrene giver et forkert billede, kun at det principielt vilde være rigtigere. Eskildsen har forsynet fremstillingen med nogle udmærkede kort med iøjnefaldende røde streger, der straalere ud fra sognet til de vietes hjemsteder.

For 4 af de 5 undersøgte sognes vedkommende har Hr. Eskildsen sondret mellem tiden før og efter 1864, hvad der giver

Anledning til interessante sammenligninger. Selv for tiden efter 1864 er forbindelsen mellem Nordslesvig og Tyskland meget ringe. Oversø i Mellemslesvig adskiller sig væsentligt fra de nordslesvigske sogne. Her er forbindelsen med Tyskland hele tiden større end forbindelsen med Danmark og naturligt nok tiltagende efter 1864. Oversø sogn har sine hovedforbindelser inden for et særligt mellemslesvigsk omraade, og er ikke paa samme maade med i det danske folks slægtsmæssige kredsløb som de nordslesvigske sogne.

Imod selve fremstillingsformen maa man gøre den indvending, at forfatteren er lidt hurtig til at opstille »love«. Selvom de valgte sogne sikkert er typiske, maa det dog alt i alt siges at være for spinkelt et materiale til at udlede lovmæssighed. Det vilde have været meget interessant at have et par flere mellem- og sydslesvigske sogne til sammenligning; under de nuværende forhold lader det sig ikke gøre, men forhaabentlig bliver opgaven engang taget op. Ligeledes vilde det til sammenligning være af værdi at have et par undersøgelser over nørrejydske og fynske sogne for at følge forbindelsen den modsatte vej.

Redegørelsen for forholdene i Tønder er udarbejdet paa grundlag af Ludvig Andresens »Bürger- und Einwohnerbuch der Stadt Tondern bis 1869«. Ogsaa her viser det sig, at forbindelsen med Danmark har været større end antaget. Tønder by har udefra faaet et langt større tilskud af folk fra det dansktalende Sønderjylland og kongeriget Danmark, end fra det tysktalende Sønderjylland og Tyskland. Tønder sammenlignes med Haderslev og Aabenraa, hvor forholdene var tilsvarende. Tilvandringen af tyskere til København var i det 18. aarhundrede forholdsvis væsentligt større end tilvandringen til de nordslesvigske byer. Albert Olsens afhandling: »Bybefolkningen i Danmark paa Merkantilismens Tid« afgiver sammenligningsstof for andre danske byer, men er desværre ikke benyttet.

Bogens tredje del staar ikke helt paa højde med de 2 første. Hr. Eskildsen har foretaget en undersøgelse af sine egne og 3 medhjælperes slægter og tilsvarende for de 4 sønderjydske mindretalstyske landsledere efter 1933. Udvælgelsen er saa tilfældig, at den godt kan være typisk, men antallet er for lille. Dertil kommer, at et egentlig sammenligningsgrundlag savnes, naar der er forskel paa antallet af undersøgte aner; det varierer mellem 32 og 92. Kun naar alle aner i et bestemt antal led kendes, er der virkelig sammenligningsmulighed. Heller ikke anvendelsen af kort er heldig. Mens hver streg har samme værdi paa kortene over giftermålsforbindelser, har stregerne, som det fremgaar af teksten, højst ulige værdi paa kortene over

slægtskabsforbindelser. Det er ikke ligegyldigt om ens far eller tipoldefar er henholdsvis fra Jylland eller Hessen.

De forskellige principielle indvendinger, der her er rettet mod »Den sønderjydske befolknings slægtsforbindelser« forklejner ikke Hr. Eskildsens Indsats. Helhedsresultatet kan der ikke være tvivl om: den sønderjydske befolkning er fast forankret i sin hjemstavn og har gennem tiderne staaet i nær slægtskontakt med andre egne af Danmark, medens forbindelsen med Tyskland i de nordslesvigske landdistrikter har været minimal og selv i byerne mindre end ofte antaget. Claus Eskildsen har med sin nye bog ydet en værdifuld fortsættelse til sin kendte »Grænselære«.

Troels Fink.

Die Sippe der Nordmark. Nordschleswig-Heft.

(Udgivet af »Schleswig-Holsteinische Arbeitsgemeinschaft für Sippenforschung und Sippenpflege«, 5.—6. Levering.)

Genealogiske og personalhistoriske studier har i de senere aar taget et stærkt opsving i det tyske rige. Allerede i 1926 paa-begyndtes udsendelsen af en særlig skriferække med slægts-historisk indhold: »Quellen und Forschungen zur Familien-geschichte Schleswig-Holsteins«. Der er i denne række frem-kommet forskellige værker af mere almen betydning, f. eks. en ny Udgave af Kochendorffers og Wilhelm Jensens oversigt over kirkebøger i Slesvig og Holsten (den nye udgave besørget af Wilhelm Jensen). En vigtig kilde for slægts-historien er ogsaa udgaverne af de nordslesvigske borgerskabsprotokoller; Tønder og Haderslev foreligger, og de to andre er under forberedelse.

Disse værker er af mere omfattende karakter og mere viden-skabelige i deres anlæg. Men den nationalsocialistiske race-teori har medført en stærkt stigende interesse for slægtsforsk-ning, specielt aneforskningen, indenfor vide kredse af befolknin-gen. Mange er gennem kravet om »arisk eftervisning« blevet nødt til at beskæftige sig med deres forfædres historie, og ikke faa fik virkelig interesse for dette studium, enten denne inter-esse nu bundede i en virkelig »forskningstrang« eller skyldtes det spændingsmoment, der ofte kan være i jagten paa aner. Der opstod et naturligt behov efter et mere populært tidsskrift, der kunde naa ud i videre befolkningskredse. Et saadant organ blev

skabt i 1937, da man begyndte at udsende »Die Sippe der Nordmark«, der udgives af det slesvig-holstenske arbejdsfællesskab for slægtsforskning og samtidig fremtræder som publikation fra »Institut für Volks- und Landesforschung an der Universität Kiel«.

Personallhistorien og genealogien kan række den almindelige historiske videnskab en hjælpende haand, kan medvirke til at løse almene problemer, men naar dette er sagt, maa man ogsaa have lov til at slaa fast, at en stor del af det stof, der gennem aarene fremkommer i personal- og slægtshistoriske tidskrifter — hvad enten de er danske eller tyske, svenske eller norske — ikke har nogen videnskabelig værdi, er uden betydning for forstaaelsen og udforskningen af fortiden.

Det foreliggende hefte af »Die Sippe der Nordmark«, der udelukkende angaar Nordslesvig, indeholder en del stof, som først og fremmest har interesse for folk, der er paa jagt efter deres — eller andres — aner. Men for dem er det ogsaa betydningsfuldt, fordi det behandler slægter, som har efterladt sig et stort antal sønderjyske efterkommere.

Dette gælder saaledes en artikel, skrevet af Franz Brenner og Ludvig Andresen om huse og slægter i Tønder. Den behandler Slægterne Richtsen, Todsen Nagel, Kraus, Langhein og Emken (dels anetavler, dels slægtstavler). Selvom undersøgelserne ikke altid er ført til bunds, og oplysningerne ikke altid er helt fuldstændige, giver artiklen dog mange oplysninger om disse gamle tønderiske slægter. Den interessanteste af disse er slægten Richtsen, en udpræget patricierslægt. Mange af dens medlemmer naaede de højeste tillidsposter indenfor byens styre, blev borgmestre eller raadmænd, og stamtavlen er et tydeligt bevis paa det stærke slægtskab, der fandtes indenfor den lille klike, der udgjorde byens overklasse og holdt alle traadene i deres haand. Den danske sognepræst i Aabenraa Edward Juhler behandler de nordslesvigske præstefamilier Iversen (Løjt) fra Ensted og Løjt sogne og Anchersen i Starup m. fl. sogne. Ogsaa disse har efterladt sig en stor sønderjysk efterslægt. Lorenz Christensens afhandling om efterkommerne af gaardmand Casper v. Saldern i Terp, søn af borgmesteren i Aabenraa af samme navn, indeholder et stort materiale, men har væsentligst betydning for medlemmerne af slægten, kun faa af de omtalte personer har gjort sig særligt bemærkede og hævet sig op i højere sociale lag. En vis almen interesse knytter sig dog til omtalen af de alleryngste generationer. Man faar et stærkt indtryk af, at Nordslesvig efter genforeningen paa naturlig maade er kommet ind i det befolkningsmæssige kredsløb, der finder sted i Danmark som i enhver

anden nation paa et højere kulturniveau. Et stort antal Nord-slesvigere er vandret nordpaa, og mange nordfra er kommet til Sønderjylland. At en saadan udveksling kom igang, var en af de vigtigste forudsætninger for en lykkelig gennemført genforening, for Nordlsevigs sammensmeltning med det gamle moderland.

Foruden en del mindre artikler, bl. a. af Th. O. Achelis om præste- og embedsslægterne Bruhn, Roost og Stahl i Aabenraa og Løgumkloster og af Walter Stephan om v. Saldernslægtens afstamning og navn kan nævnes en artikel om navnet »Rolstein«s oprindelse. Den kunde tyde paa, at redaktionen i nogen grad har været i stofnød. En lille artikel af Emil Waschinsky, der indeholder en fortegnelse over indbyggerne i Tønder i 1611, har interesse ved at give et omfattende navnestof, som kan danne grundlaget for et skøn over den tønderiske befolknings sammensætning paa dette tidspunkt. Selvom man skal være forsigtig med at udtale sig med altfor stor sikkerhed om problemer af denne art, naar man udelukkende er henvist til at bygge paa personnavnenes nationale karakter, saa kan man dog sikkert uden modsigelse fra nogen kant sige, at denne »Designation« vidner om, at den tønderiske befolkning i begyndelsen af det 17. aarhundrede var af udpræget dansk afstamning. Navnestoffet tyder iøvrigt ogsaa paa en ikke ringe indvandring fra de omliggende danske landsogne, en indvandring, der ogsaa bekræftes af andet materiale.

Af artikler af mere almen interesse maa nævnes en redegørelse af museumsdirektor J. Raben i Sønderborg for bomærker i Sønderborg amt. Der fremlægges heri et meget omfattende og værdifuldt materiale fra Sønderborg by, fra Als og Sundeved. For de fleste mennesker — og det gælder ikke mindst lægfolk — har mærkerne som saadan ikke synderlig interesse, saalænge man ikke ved noget om, hvad de kan fortælle os om fortiden. Man mangler en udredning af bomærkernes problemer: Hvordan er de opstaaet? Har de nogen forbindelser med runerne? Raben anfører pilene fra Nydamsfundet som bevis paa bomærkernes ælde, idet han mener, at de tegn, der er fundet paa disse pile, er bomærker. Der er hertil at sige, at der i hvert fald paa en af pilene er fundet runeindskriften »lua«, der antagelig er identisk med ordet »alu«, som forekommer paa gravsten og amuletter, og som tillagdes magisk kraft. Paa andre af pilene fandtes runelignende tegn. Nogle har tydet disse som bomærker, mens man i dag maaske er mere tilbøjelig til at mene, at der ogsaa i disse tilfælde er tale om magiske tegn, en antagelse, der ogsaa bekræftes af, at hellige tegn som f. eks. hagekorset er fundet paa pilene. (Lis Jacobsen & Erik Moltke: Danmarks Ru-

neindskrifter. Tekst sp. 37 ff. jvnf. dog sp. 785). Et spørgsmaal, som ikke mindst har betydning for slægtsforskningen, er bømærkets forbindelse med slægten og gaarden. Er det arveligt indenfor slægten, følger det gaarden, eller er det uden forbindelse med nogen af disse?

En artikel, som alle der beskæftiger sig med sønderjyske slægter i fortiden, vil være glade for, er T. h. O. A c h e l i s': »Sippenkunde Nordschleswigs« med undertitlen: et bibliografisk forsøg. Paa ti sider gives der en udmærket oversigt over ældre og nyere slægtshistorisk litteratur, der angaar enkelte slægter (men ikke personer). Mange vilde sikkert ønske, at forfatteren havde medtaget den litteratur, som ikke er begrænset til enkelte slægter. Men det skal indrømmes, at en oversigt af denne art vilde have ændret arbejdets karakter i betydelig grad.

Den artikel, som maaske har den største almene interesse, er skrevet af Dr. M a x R a s c h: »Das ländliche Bevölkerungsgefüge in Nordschleswig«. Forfatteren har bearbejdet Hostrup sogns kirkebøger og paa grundlag deraf opstillet en oversigt over ægteparrenes afstamning. Resultaterne er opført i en særlig tabel, der med al ønskelig tydelighed viser, at der har fundet en meget stærk tilvandring sted fra egne udenfor hertugdømmet, først og fremmest fra Jylland. I forhold dertil er indvandringen fra Holsten og Tyskland forsvindende ringe (1700—1847: 359 fra kongeriget, 18 fra Tyskland og Holsten). Denne undersøgelse er af betydelig værdi og bekræfter i det store og hele de resultater, som man er naaet til ved forskellige undersøgelser paa dansk side (jvnfr. anmeldelsen af Claus Eskildsens bog: Den sønderjyske Befolknings Slægtsforbindelser andetsteds i dette hefte). Forfatteren har imidlertid ikke indskrænket sig til at fremlægge sine i og for sig værdifulde forskningsresultater. Disse ledsages af en række bemærkninger, hvori doktoren paa grundlaget af materialet fra dette ene sønderjyske sogn prøver at drage mere almengyldige og meget vidtrækkende historiske slutninger. Afhandlingen er ikke bleven værdifuldere herved. Dertil indeholder dette afsnit for mange ubeviste paastande og luftgrebne postulater, som intet har at gøre med videnskabelig, sandhedssøgende forskning. Det ligger ganske udenfor nærværende anmeldelses plan at gaa nærmere ind paa eller diskutere disse paastande, men for at give læseren et indtryk af dette afsnit i afhandlingen gengives et lille uddrag. Det oplyser mere end lange referater. Gengivelsen er paa tysk, thi i en oversættelse vil noget af dette ejendommelige sprogs særprægede tone og rytme gaa tabt: »Solche Nebenerscheinungen (jyder der blev slesvigholstenere) dürfen uns aber den Blick für die ungeheure Bedeutung eines im Ursprung landfremden Bei-

elements in Zeiten raumsprengender, nationaler Entscheidungen nicht trüben. Dieses Beielement... ist ein Zündstoff, den die hochgehobene Fackel eiderdänischer Propaganda ganz zwangsläufig zur Explosion bringen musste. Daran aber, dass ein so starker Prozentsatz jütischen Bluts im nordschleswigschen Bevölkerungsgefüge nachweisbar ist, wird die bewusst propagandistisch geformte dänische Auslegung der Spaltungserscheinungen zu schanden, als handele es sich bei ihnen wirklich allgemein um ein Erwachen der nordschleswigschen Bevölkerung zu einer bis dahin unter dem Gang der Entwicklung versandeten dänischen Nationalempfinden«. (Side 62).

Den, der kender lidt til den slesvig-holstenske agitation i det 19. aarhundrede, vil nikke genkendende, maaske ogsaa lidt forundret. Man troede egentlig, at disse gamle »travere« var indgaaet til den evige hvile efter et langt og begivenhedsrigt liv. Men der er altsaa trods alt liv i dem.

Johan Hvidtfeldt.

Vilhelm Lorenzen:

De danske Cisterciencerklostres Bygningshistorie

(De danske Klostres Bygningshistorie XI).

I Kommission hos C. E. C. Gad. 1941.

I det middelalderlige samfundsliv spillede klostrene en fremtrædende rolle. Aandeligt saavel som materielt et midtpunkt. Middelalderens betydeligste sociale institution og en af de stærkeste økonomiske faktorer i samfundet. Kendskabet til klostrenes historie er derfor af betydning for at forstaa middelalderens historie i det hele taget. Meget mangler os endnu. Vi har Daugaards gamle og utilstrækkelige bog, der nu er over 100 aar gammel. Desuden en del monografier og enkeltundersøgelser af større og mindre værdi.

Er klostrenes almindelige kulturelle og økonomiske historie et delvis uopdyrket felt, kan det samme ikke siges om klostrenes bygningshistorie. Vilhelm Lorenzen, der vil være kendt fra sine talrige undersøgelser over danske bygninger, har viet en del af sit liv til udforskningen og skildringen af klosterbygningernes historie. Med det nu foreliggende bind om cisterciencerklostrene, det elvte i rækken, er det store og omfattende værk afsluttet,

et værk, som ogsaa har stor betydning for forstaaelsen af de sønderjyske klostre, som alle er skildret deri¹⁾ med undtagelse af Antoniterklostret Maarkær i Angel — de flæskeglade munkes kloster — hvis historie A. D. Jørgensen kort har skitseret i Sønderjydske Aarbøger 1894.

Alle de sønderjyske byer havde et eller flere klostre. Aabenraa er den eneste undtagelse, idet de saakaldte Marianere, der var knyttet til byens kirke, næppe kan betragtes som et slags klostर्सamfund. Slesvig by, den ældste og betydeligste i hertugdømmet, rummede, som naturligt er, de fleste og vigtigste. Benedictinerklostret St. Mikael, der baade husede nonner og munke indenfor sine mure, kan maaske føres tilbage til anden halvdel af det 11. aarhundrede og er muligvis Danmarks ældste benedictinerkloster. Det laa tæt nord for byen, og en ejendommelig til St. Michael indviet romansk rundkirke, som indtil 1870 stod paa bakkedraget her mod nord, var maaske den gamle klosterkirke. Selve klosterbygningerne er forlængst borte. Sidst i det 12. aarhundrede kom klostret i forfald. Drastiske ting fra denne tid fortælles i en senere affattet redegørelse om klostrets flyttelse (trykt i: *Scriptores Rerum Danicarum V*). Med undtagelse af fire munke og nonnerne flyttedes beboerne til Guldholt — paa latin *Cara Insula* — i Nybøl sogn, Struktstrup herred, hvor der opstod et nyt kloster, som fulgte Cisterciencernes strengere regel. Et forsøg paa at vende tilbage mislykkedes, og nogen tid senere flyttede ogsaa nonnerne bort, ud paa Holmen ved Slesvig, hvor en selvstændig nonnestiftelse første gang nævnes 1251. Nonnerne fik her overdraget en ældre sognekirke, der senest kan være opført omkring 1170 og er et udpræget og stilstrengt romansk bygværk, der hører hjemme indenfor kredsen af danske tufstenskirker. Klostret blev bestaaende efter reformationen som en adelig stiftelse, og kirken og de tre klosterfløje, der er bevaret den dag i dag, udgør et enestaaende klosteranlæg fra det middelalderlige Danmark.

Dominikanerordenen havde klostre i Slesvig (grundlagt 1235) og Haderslev (omtalt første gang 1254). Ingen af deres bygninger er bevaret i nutiden. Franciskanerne har haft klostre i Tønder (stiftet 1238), Husum (fra 1494), Flensborg (grundlagt 1263) og Slesvig (stiftet kort efter 1232). Af Tønder og Husum anlæggene er forlængst alt forsvundet, mens to af klosterhusene i Flensborg er bevaret til den nyeste tid. I Slesvig staar det væsentligste af klosterbygningerne endnu, mens ubetydelige rester af kirken er bevaret

---

¹⁾ Benedictinerklostrene i bd. X, Dominikanernes i bd. III og Franciskanernes i bd. II.

i byens gamle raadhus. Trods store forandringer i tidens løb giver det slesvigske franciskanerkloster et udmærket indtryk af, hvad et saadant kloster egentlig var.

Cisterciencerklostrene, som Vilhelm Lorenzen behandler i dette afsluttende bind, omfatter en række af de kendteste af vorø klostre: Løgum, Ryd, Vitskøl, Øm, Esrom, Sorø og Herrevad, alle har de paa en eller anden maade skrevet deres navne i dansk historie.

Cisterciencerordenens grundlæggere er prioren Alberik og den engelske munk Stephan Hastings, som sammen med Abbed Robert slog sig ned syd for Dijon og her grundlagde klostret Citeaux, hvorfra der udgik flere datterklostre, først og fremmest klostret i Clairvaux, som fik Bernhard af Clairvaux som abbed. Til Danmark kom Cisterciencerne i 1144, indkaldt af ærkebiskop Eskild, der var en nær ven af Bernhard, og som paavirkede andre, især kong Valdemar og biskop Absalon, saa de fik den samme forkærlighed som han for de franske munke. Herrevad grundlagdes 1144 ved munke fra Citeaux, og en halv snes aar efter kom der munke fra Clairvaux, som oprettede Esrom i Nordsjælland. Alle andre danske Cisterciencerklostre er datterstiftelser af disse to klostर्सamfund.

I Sønderjylland havde Cisterciencerne to klostre, begge egentlig omdannede benediktinerklostre. Det er nævnt, at St. Mikael klostret i slutningen af det 12. aarhundrede blev flyttet til Guldholm i Angel, hvortil der ogsaa indkaldtes en del munke fra Esrom. Men der faldt ikke ro over det nye kloster. Adskillige stridens aar fulgte paa, og selv efter at freden var genoprettet, fandt munkene ikke blivende sted paa den lille halvø. 1210 flyttede de til Ryd ved Flensborg fjord. Ogsaa de følgende aarhundreder blev paa mange maader begivenhedsrige for klostret, og efter reformationens indførelse blev det i 1541 sekulariseret. Det kom senere til hertug Hans den yngre, som nedrev bygningerne og i stedet rejste Glücksborg slot paa dets tomter. Vi kender ikke særlig meget til klostrets historie, og hverken fra Guldholm eller Ryd er nogen af bygningerne bevaret. Men alligevel har det indskrevet sit navn paa ufor-glemmelig vis i Danmarks historie. Her blev Rydaarbogen til, en af de værdifuldeste kilder til Danmarks historie i middelalderen, og af særlig interesse fordi den bærer vidne om, at allerede da fandtes der en modsætning mellem de to folk, som mødtes her i grænseegnen. Allerede i Rydaarbogen klinger den melodi, der skulde blive ledemotivet i Sønderjyllands historie, og som i det 19. aarhundrede blev sat ud for fuldt orkester.

I Seem i nærheden af Ribe, maaske paa det nuværende Munkegaards plads, laa der fra meget gammel tid et benedik-

tinere-dobbeltkloster. Ca. 1170 indførtes Cisterciencere fra Herrevad i klostret, som antog cisterciencerordenens regler. Ganske kort tid efter overflyttedes klostret til Løgum, og her skabtes klosterkirken, det bygningsmindesmærke, som uden overdrivelse kan betegnes som Sønderjyllands værdifuldeste og betydeligste. I sin nu saa smukt restaurerede skikkelse er den af en overordentlig skønhedsvirkning og gør et uudsletteligt indtryk paa menneskers sind.

Klostret — og først og fremmest kirken — har gang paa gang været genstand for videnskabelig undersøgelse og litterær behandling. Især af C. M. Schmidt i det store værk: Cisterciencerkirken i Løgum (1931), der selvfølgelig i det store og hele danner grundlaget for Lorenzens skildring. Opførelsen af kirken er begyndt inden 1200, snarest i 1190erne, og det ældste afsnit stod færdigt i 1204. Fuldførelsen fandt sted ad flere gange, og først ca. 150 aar efter at de første sten var lagt, stod kirken færdig. I det store og hele tilhører den overgangstiden mellem romansk og gotisk byggemaade, den østlige del er romansk, den vestlige overvejende gotisk. Af selve klosterbygningerne er kun den nordre del af østfløjen med den nu restaurerede kapitelsal tilbage. Men gravninger, som blev foretaget 1913—14, har givet et ret godt indtryk af klostrets omfang.

De her omtalte bind af Vilhelm Lorenzens store værk har givet interessante og værdifulde oplysninger om de sønderjyske klostre og deres bygninger. Fremtiden vil vel drage mere ud af fortidens mørke. Skulde det med spadens hjælp være umuligt at afvriste jorden nogle hemmeligheder om Guldholt eller St. Mikael? Hvem ved, om vi ikke engang skulde kunne faa lidt at vide om de bygninger, hvor Rydaarbogen blev til. Eller gemmer den smukke sø ved Glücksborg for godt paa det, der for aarhundreder blev betroet den?

Men i hvert fald vil enhver, der sysler med middelalderlig historie, være Vilhelm Lorenzen og hans forgængere taknemmelig for det store arbejde, der her er gjort, og for det værdifulde kendskab, vi har faaet til dansk arkitektur og dermed til en af de vigtigste sider af det kulturelle liv. Men mange problemer indenfor dansk klosterhistorie er endnu ret ufuldstændigt belyst. For Sønderjyllands vedkommende kan der peges paa et enkelt, næsten selvfølgelig problem: Klostrenes rolle i striden mellem konge og hertug, i kampen mellem de to folk. Spørgsmaalet har nu og da været strejft. Men det sidste ord er ikke sagt endnu. Det samme gælder iøvrigt ikke blot munke og nonner, men hele den sønderjyske gejstlighed, først og fremmest prælaterne. Et andet spørgsmaal er klostrenes rolle i det

sociale og økonomiske liv. Lidt — maaske mere end man tænker sig — vil der kunne siges om Rydklostrets besiddelser og meget om Løgumklosters. Gennem den værdifulde Løgumbog (trykt i *Scriptores Rerum Danicarum VIII*), der indeholder afskrifter af klostrets gamle breve, kongebreve, tingsvidner og adkomstbreve med mere, faar vi et enestaaende kendskab til klostrets historie, først og fremmest dets godshistorie. Vi kan følge, hvorledes det ved gaver fra kongen og private, gennem mageskifter og køb har udvidet og afrundet sine besiddelser, vi kan danne os et begreb om, hvor stort dets godsomraade var, da reformationen — den nye tid — bankede paa hertugdømmets porte, og derigennem faa en ide om, hvilken magtfaktor klostrene var i datidens sociale og økonomiske liv. Opgaven bliver ikke mindre interessant derved, at vi for at forstaa mange ejendommeligheder i Sønderjyllands ældre administrative inddeling og jurisdiktionsforhold maa have et indgaaende kendskab til de sønderjyske klostre og deres besiddelser.

J o h a n H v i d t f e i d t.

Lis Jacobsen og Erik Moltke:

Danmarks Runeindskrifter.

(Munksgaard 1942.)

De danske runemindesmærker rummer de første skrevne vidnesbyrd her fra landet om fortidens danske mænd og kvinder. Kun ganske faa af indskrifterne fortæller om større og vigtige begivenheder eller om betydelige personligheder, hvis navne er kendt ad andre veje. Men alligevel er de en værdifuld kilde til vor ældste historie, en kilde som rigtigt udnyttet kan udvide vor viden om folkevandringstiden og vikingetiden og den ældre middelalder i betydelig grad. Det er derfor ikke saa mærkeligt, at runeindskrifterne gang paa gang har været genstand for indgaaende behandling fra dansk videnskabs side. Fra Ole Worms: *Danicorum monumentorum* over P. G. Thorsens: *De danske Runemindesmærker og Wimmers Værk* med samme titel til den nu foreliggende store publikation.

I de følgende linier skal ikke forsøges nogen kritisk gennemgang af det store værk, hensigten er kun at henlede opmærksomheden herpaa og i korte træk at redegøre for den betydning, som det har for sønderjysk historie.

»Danmarks runeindskrifter« bestaar af to bind: billedatlas og tekstbog foruden et registerhefte. Billedatlasset indeholder fotografiske gengivelser af mindesmærkerne med indskrifterne baade optrukket og uoptrukket, desuden gengivelse af enkelte kortskitser og lignende. Tekstbogens første del bringer transkriptioner og oversættelser af de enkelte indskrifter, kort oversigt over deres historie, beskrivelse af stenene, angivelse af omtrentlig datering og almindelig diskussion af de historiske, arkæologiske, runologiske og filologiske forhold, som har betydning for den rette forstaaelse af indskriften. Hertil kommer en fuldstændig bibliografisk oversigt over litteraturen vedrørende den enkelte indskrift med en ganske kort angivelse af de forskellige forfatteres hovedsynspunkter. I anden del findes en runologisk ordbog (med formlære) og et værdifuldt sagleksikon, der behandler alle vigtigere problemer indenfor runologien; nævnes kan artikler som alfabeter, fremmed indflydelse, indskriftordning, runerne m. m. Til slut en række forfatterbibliografier, der giver oplysninger om de forfattere, som har beskæftiget sig med dansk runologi. Ogsaa tegnere og indberettere er medtaget.

Fra det gamle hertugdømme Slesvig kendes ialt 18 indskrifter, heraf nogle af de vigtigste og mest betydningsfulde fra hele Danmark. De fire Haddeby stenes indskrifter fører os ind i Vikingetidens kampe ved rigets sydgrænse: »Thorulf, hirdmand hos Sven, rejste denne sten efter sin fælle Erik, som fandt døden da »drenge« belejrede Hedeby og han var styresmand, en meget velbyrdig »drenge«,« lyder denne indskrift, mens den anden fortæller: »Kong Sven satte stenen efter sin hirdmand Skarde, som var draget vesterpaa, men nu fandt døden ved Hedeby«. Indskrifterne paa de to sten staar paa samme runografiske standpunkt, og man har tidligere altid ment, at den Sven, som Thorulf var hirdmand hos, var identisk med den kong Sven, der nævnes i den sidste indskrift. I den senere tid er der dog bleven rejst tvivl om identiteten af de to personer. Forskningen har gang paa gang — og ikke mindst i de senere Aar — indgaaende beskæftiget sig med de to indskrifter. Enigheden er ikke blevet større derved. Diskussionen har især drejet sig om, hvem den kong Sven er, som har kæmpet ved Hedeby. De fleste har ment, at det var Sven Tveskæg, enkelte har identificeret ham med Sven Estridsen. Og de forskere, som har holdt paa Sven Tveskæg, har ikke kunnet blive enige om, hvilke kampe der er tale om. Problemet lader sig næppe løse, vor viden om denne tid er for ringe.

De to andre Haddeby stene bærer to næsten identiske indskrifter: »Astrid gjorde disse kumler efter Sigtryg, hendes og

Gnupas søn« (ristet af en svensker) og »Astrid, Odinkars datter, gjorde disse kumler efter kong Sigtryg, hendes og Gnupas søn. Gorm ristede runerne«. Paa grundlag af disse indskrifter og sparsomme litterære overleveringer kan man slutte, at engang ved det 10. aarhundredes begyndelse har den svenske høvding Olav sat sig fast i det sydlige Danmark med den store handelsstad Hedeby som herredømmets midtpunkt. Efter Olav fik hans søn Gnupa magten. Han havde i 934 et sammenstød med den tyske kejser Henrik I., som sejrede over ham og tvang ham til at lade sig døbe. Efter Olav Trygvassons saga blev Gnupa fældet af Gorm, Hardegons søn.

De andre sydslesvigske indskrifter har ikke tilnærmelsesvis samme historiske interesse. En nu forsvunden dørindskrift fra Slesvig Domkirke har følgende runeindskrift, affattet paa Latin: »Evli gjorde mig«. En meget medtaget runesten, fundet i Slesvig domkirkes sidetaarn, bærer runer, der stammer fra den yngre vikingetid og ligesom den ene af Haddeby stenene er ristet af en Svensker: »X lod rejse stenen efter... ansul... [han] døde [i...]; Y. og Gudmund [risted runerne]. Han hviler i Skia i England. Kr [ist...].«. Ved et mosefund i Torsbjerg mose i Angel blev der fundet en dupsko og en skjoldbule med runetegn, hvis betydning hidtil ikke er fastslaaet med sikkerhed. Dupskoens indskrift kan maaske tolkes: »Ulher (personnavn) gid mær (det er sværdet, »det berømte«) ikke maa skaane«, mens skjoldbulens: »aisgRx« antagelig har en magisk betydning. Begge stammer fra folkevandringstiden. En forsvunden sten fra Nr. Brarup sogn i Angel har tegnene »fatur«, der antagelig er et mandsnavn med magisk betydning.

Af de nordslesvigske runeindskrifter er det kendteste guldhornets berømte: »Jeg Lægæst Holtessøn (eller fra Holt) gjorde (eller lod gøre) hornet«. Enten der er tale om en mesterformel eller en religiøs-magisk jeg-formel, saa staar vi her overfor en meget vigtig indskrift, som alene ved sin ælde (folkevandringstid o. 400—450) har stor betydning. Den fortæller os noget om de mennesker, som levede paa denne egn for ca. 1500 aar siden, ikke meget men nok til, at vi gennem dens knappe vidnesbyrd kan ane, at denne nordslesvigske egns folkelige tilværelse har været ubrudt gennem de mange sekler. Vi kan maaske ikke sige, at indskriften er dansk, men vi kan vove at paastaa, at de folk, i hvis midte runeristeren har levet, har været af samme rod og samme oprindelse som deres naboer mod nord, nordiske. De øvrige nordslesvigske indskrifter har forholdsvis mindre betydning. En kort indskrift paa en træpind, fundet ved Frøslev by, kan hverken tolkes eller tidsfæstes. Runerne »lua« paa en af de pile, der blev fundet i Nydam mose paa Sun-

deved, stammer fra folkevandringstiden og har antagelig magisk betydning, mens Bjolderup stenens »Ketil Urne ligger her«, maa være en gravindskrift fra ældre middelalder. Hovslundstenens »hairulfr«, Hærulv, kan være navnet paa risteren, rejseren eller den døde. Begge sten findes nu i Tyskland. Bjolderup stenen paa »Museum vorgeschichtlicher Altertümer« i Kiel, Hovslund stenen paa et slot i Potsdam. En tysk prins førte den i 1864 dertil som krigsbytte. Paa en døbefont i Hoptrup findes indskriften »imi« vel sagtens navnet paa fontens mester, mens der paa en sten, der oprindelig har været brugt som døtrin i Starup kirke, staar »airiks kubl« Eriks kummel. Indskriften »lepro« paa en halsring, fundet ved Straarup (Dalby sogn, nu Vejle amt), er et personnavn, der baade kan være en runemesterformel og en ejerformel.

Som det vil ses, er det kun Haddebystenene, som fortæller om almindelige historiske begivenheder. Men alligevel er de slesvigske indskrifter værdifulde kilder til sønderjysk historie. Sønderjyllands aarhundredlange stilling som grænseland mellem Nord- og Vestgermanien har gjort, at der gennem tiderne, især i det sidste aarhundrede, har staaet strid om dets folkelige oprindelse. Runestenene, de ældste historiske vidnesbyrd som direkte kan tale til os, fortæller om strid hernede, strid hvor det ene nordiske folk stod mod det andet. Men de fortæller ogsaa, at landets beboere har været af nordisk æt. Da folkevandringens urobølger brød ind over Europa, og da nordiske vikinger hjemsøgte en stor Del af den vestlige kulturverden, da sad der folk hernede, som var af samme æt og oprindelse som deres naboer mod nord. Slesvigs danskhed er ligesaa gammel som de ældste direkte historiske vidnesbyrd. Om den tid, der ligger forud, maa arkæologerne have ordet.

Med Danmarks Runeindskrifter er dansk historisk forskning blevet beriget med et vigtigt kildekrift. Det er kun et faatal af historikere, som har de nødvendige filologiske og runologiske forudsætninger til, at de kan tage selvstændig stilling til de mange problemer, som disse indskrifter frembyder. De maa bygge paa fagfolkenes resultater. Men de fleste vil sikkert være enige om, at der her er skabt den fuldt paalidelige, sagkyndige udgave af runemindesmærkerne, som er nødvendig for at disse fuldtud kan blive udnyttet af den historiske forskning.

Johan Hvidtfeldt.

Beretning og Regnskab.

Beretning.

Historisk Samfunds aarsmøde afholdtes i Bolderslev søndag den 31. maj. En talrig forsamling havde givet møde. Formanden, Amtslæge, Dr. Lausten Thomsen, Tønder, indledte og aflagde følgende beretning:

Ogsaa i det forløbne aar har Historisk Samfund for Sønderjylland mistet en Del af sine medlemmer ved dødsfald; Apoteker Johansen, Faaborg, Postmester Henriksen, Brønderslev, Fru Hanne Poulsen, Bovlund, Rektor Oluf Nielsen, København, Dr. phil. Marius Kristensen, Dømmer Andersen, Kbhvn. Men for de gamle som faldt, er der ny overalt. Disse ord har i aar vist sig saa sande som nogensinde. Mens Historisk Samfund sidste aar havde 696 medlemmer, er vi i aar oppe paa et samlet medlemstal af 788, altsaa en fremgang paa 92. Og endda er tallet i virkeligheden noget højere, idet en kritisk gennemgang af medlemskartotekerne, der nu findes i tre nøjagtigt førte og absolut identiske eksemplarer, har gjort, at en del navne, der kun fandtes deri ved en fejltagelse, er blevet udskilt. Denne fremgang skyldes først og fremmest det store arbejde, der er gjort fra kassere-rens side. Og selvom der er naaet et betydeligt resultat, saa er der ingen tvivl om, at vi kan naa videre endnu. Det er bestyrelsens maal at naa et medlemstal af mindst 1000, og jeg er overbevist om, at dette tal kan naaes inden saa længe, ikke mindst naar man betænker, hvor ujævnt vore medlemmer hernede fordeles sig paa de enkelte amter og byer. Efter en opgørelse, der er et halvt aar gammel, bor 14 af medlemmerne i udlandet, 213 nordpaa og 568 i Sønderjylland. Fordelingen paa amterne (landsognene) er saaledes: Aabenraa: 70, Haderslev: 128, Sønderborg: 76 og Tønder: 83, og paa købstæderne: Aabenraa: 80, Haderslev: 82, Sønderborg: 14, Tønder: 35.

Selvom vort medlemstal saaledes er forøget, slaar medlemsbidraget dog langt fra til med hensyn til dækning af vore udgifter, og det maa med tak nævnes, at Samfundet har modtaget bidrag fra mange sider, fra Staten og Haderslev, Aabenraa og Sønderborg amter, fra Haderslev, Aabenraa og Tønder byer, endvidere fra Dansk Kultursamfund og den Hjelmstjerne-Rosencroneske stiftelse samt Direktør Bitsch, Viborg (jvnfr. beretningen fra sidste aar).

I Samfundets bestyrelse er der i aarets løb indtraadt betydelig forandring. Paa grund af overtagelse af rektorembedet i Nakskov

maatte Dr. Bock træde ud af bestyrelsen og nedlægge hvervet som sekretær. Samtidig nedlagde Landsarkivar Gribsvad ogsaa sit mandat, og de to suppleanter Pastor Hejselbjerg Paulsen og Arkivar Hvidtfeldt indtog i stedet deres pladser, sidstnævnte som sekretær. I denne forbindelse kan jeg ogsaa nævne, at der har fundet en betydningsfuld omlæggelse sted af ekspeditionen. Aarbøgerne er altid blevet ekspederet fra Hejmdal. Bøgholder Køcks gjorde her et stort arbejde. Men efter hans død, og da den foreløbige ordning viste sig at lide af adskillige mangler, ordnede vi det saaledes, at ekspeditionen for fremtiden udelukkende sker gennem kassereren, den naturligste fremgangsmaade, som uden tvivl vil faa hele det tekniske apparat til at fungere uden de smaa forstyrrelser, som har været tilstede i de senere Aar.

Jeg har paa de tidligere aarsmøder kunnet give oplysning om resultatet af den arkivindsamling, som Historisk Samfund har iværksat. Indsamlingen er nu i det væsentlige holdt op. Grundene hertil er forskellige. Men da Landsarkivets indhold er af saa stor betydning for udforskningen af sønderjydsk historie, vil jeg dog gerne benytte lejligheden til paa grundlag af oplysninger fra Landsarkivar Gribsvad at omtale de vigtigste af dets nyerhvervelser i det foreløbne aar: Slogs herreds og Møgeltønder kogsarkiver, sager vedrørende Lindskov og Brede møller, Breve fra H. P. Hanssen til Nis Nissen, Nordborg, Sundeved Frimenigheds arkiv og papirer efter Jørgen Zachariassen, Dybbøl. Landsarkivet har gennem aarene faaet mange gamle værdifulde private papirer, meget er reddet. Men der er ingen tvivl om, at endnu meget mere staar til at frelse. Enhver ved, at jordfundne ting, guld og jern, bronze og sten, bør bevares for eftertiden som vidnesbyrd om de danske, der levede og arbejdede her for aarhundreder eller aartusinder siden. Men alt for faa har gjort sig klart, hvilken kulturel værdi gamle gulnede papirer har. Ofte ligger de hen, fugtige og musædte i en krog paa loftet. Ved dødsfald og flytninger kasseres de som skrammel. Jeg synes at vore medlemmer her har en pligt til at virke for, at alle papirer, der har betydning for den historiske forskning, bliver bevaret for eftertiden og afleveret til Landsarkivet i Aabenraa.

Det blev sidste aar nævnt, at der er udarbejdet et register til Sønderjydske Aarbøger. Det gik oprindeligt kun til 1932, men med støtte fra den Hielmstjerne-Rosencroneske stiftelse har vi i Aar videreført det til 1940. Der er ført forskellige forhandlinger om trykningen af dette omfattende register, og jeg kan meddele, at det nu ser ud til, at det skal lykkes os at faa det udgivet, saa medlemmerne kan faa det gratis eller for et meget ringe beløb, ligesom vi ogsaa paa anden maade haaber at kunne levere vore medlemmer forskellige værker, som udvider kendskabet til Sønderjyllands historie. Sønderjydske Aarbøger foreligger som sædvanlig i et omfang paa 20 ark

eller 320 sider. Af indholdet skal jeg omtale to artikler af Pastor Carsten Petersen om kirkerne i Aabenraa og Tønder provsti. Disse to arbejder danner en del af en større artikelrække om sønderjydske kirker, som forfatteren har offentliggjort i Sønderjydske Aarbøger, og vi havde den glæde, at en af de tidligere artikler — om kirkerne i Tørninglen provsti — paa Dansk historisk Fællesforenings repræsentantmøde i Odense i Juni 1941 blev tilkendt prisen som den bedste artikel, skrevet af en ikke fagmand i de danske lokalhistoriske aarbøger for 1939. Ogsaa en anden af de artikler, som vi har kunnet bringe, vil jeg gerne nævne: Den oversigt over den tyske historiske litteratur vedrørende Slesvig i det sidste tjaar, som Lektor i sønderjysk historie ved Aarhus universitet Dr. phil. Troels Fink har skrevet. Den indgaar som et led i vore bestræbelser for gennem anmeldelser, literaturoversigter og mindre meddelelser at give vore medlemmer udførlig oplysning om, hvad der sker indenfor udforskningen af Sønderjyllands historie.

Til vinter er det 50 aar siden Den nordslesvigske Skoleforening oprettedes. Historisk Samfund gør regning paa til aarsdagen at kunne sende sine medlemmer en udførlig skildring af dens historie som Nr. 3 i rækken af dets særskrifter. Ligeledes har det kunnet skaffe medlemmerne forkøbsret til nedsat pris til bogtrykker Winds ny facsimilerede udgave af Rodhes Haderslev amts beskrivelse. Endelig har samfundet taget initiativet til udarbejdelse af et stort værk om Tønder bys historie, der vil blive udsendt til Tønders 700 aarsdag som købstad i sommeren 1943.

Historisk Samfund ser det som sin opgave at udbrede kendskabet til fortiden i vor landsdel paa andre maader end gennem udsendelse af Sønderj. Aarbøger og Sønderj. Maanedsskrift samt særpublikationer. Vi har gjort forskellige forsøg. Under ledelse af arkivar Hvidtfeldt, Aabenraa, har vi i dagene 5.—7. januar ladet afholde et arkivkursus, hvortil Landsarkivet i Aabenraa beredvilligt havde stillet lokaler til raadighed. Kursuset overværedes af 11 medlemmer, men der havde ialt indtegnet sig tre gange saa mange.

Historisk Samfund har endvidere i aarets løb forsøgt at komme videre ud og faa forbindelse med de enkelte sogne. I forbindelse med de lokale Danske Samfund har vi afholdt foredrag ude i sognene, væsentligst med lokalhist. emne. Det er vort haab, at det skal blive muligt at fortsætte denne virksomhed ogsaa i de kommende aar, og jeg tror, at det er en opgave, som kan faa stor kulturel betydning. Vel bygger vi ikke vor nationale tilværelse paa nogen historisk ret. Sønderjylland er ikke idag dansk, fordi det var dansk for 1000 aar eller 500 aar siden, men fordi det idag er dansk af eget frit valg og overbevisning. Men paa den anden side er det selvfølgelig en styrke for vor danskhed, at vi har bevidstheden om landsdelens danskhed fra historiens gry, om den hist. sammenhæng. Den hist. forsknings

hovedopgave maa, naar det gælder Sønderjyllands historie, blive at skildre, hvorledes danskheden hernede igennem tiderne har vist sig i alle livets former, i sprog og retsvæsen, i dagliglivets smaa ting saavel som i historiens store, afgørende øjeblikke.

Derefter aflagde kassereren, Museumsinspektør Neumann, Haderslev, regnskabet, der udviste en indtægt paa 9656,00 Kr. og en udgift paa 10.441,02 Kr. Seminarielærer Claus Eskildsen, Tønder, aflagde beretning og regnskab for Sønderjydske Maanedsskrift, hvis abonnentstal er forøget med 29 til ialt 479. Regnskabet viste et overskud paa 252,52 kr. og en formue paa 2.442,16 kr.

Der fulgte derefter en kort diskussion, hvorunder Bibliotekar Jakob Petersen, Aabenraa, efterlyste et register til Sønderjydske Maanedsskrift, og Claus Eskildsen takkede Sprogforeningen for godt samarbejde.

Til bestyrelsen genvalgtes Højskoleforstander Hans Lund, Rødding, og Pastor H. F. Petersen, Flensborg, samt nyvalgtes Overlæge Max Schmidt, Augustenborg. Som suppleanter nyvalgtes Lærer Jes Holdt, Ullerup, og Dr. Lorenzen, Bov. Sparekassedirektør Nis Nissen, Nordborg, som har været medlem af bestyrelsen siden foreningens oprettelse i 1923, ønskede at udtræde af denne. Idet formanden omtalte Nis Nissens store nationale indsats paa de tyske synoder, i det kommunale liv og som vælgerforeningens sekretær, foreslog han at vælge ham til foreningens æresmedlem, et forslag, der enstemmigt vedtoges af generalforsamlingen.

Efter nogen diskussion besluttedes det at afholde det næste aarsmøde i Tinglev.

Efter kaffebordet holdt Museumsinspektør Hugo Mathiessen, København, et interessant og fængslende foredrag om den gamle hærvej og Urnehovedegnen.

Johan Hvidtfeldt.

Historisk Samfund for Sønderjylland. — Aarsregnskab 1941.

INDTÆGTER:	Kr.	Øre	UDGIFTER:	Kr.	Øre
Medlemsbidrag	3.665	83	Trykning	6.685	80
Salg af Skrifter	801	10	Honorar	1.214	00
Annoncer	248	00	Ekspedition, Kasserer, Sekretær	700	00
Tilskud	4.565	00	Omdeling	1.027	31
Renter	12	77	Repræsentation	157	40
Forskelligt	963	80	Porto, Kontingent m. m.	676	51
Balance	785	02			
	10.441	02		10.441	02

STATUS PR. 1./1. 1942.

AKTIVER:	Kr.	Øre	PASSIVER:	Kr.	Øre
Folkebank	387	80	Folkebank	1.114	13
Arkivaliekonto	110	11	Kontant	1	20
Haderslev Amts Sparekasse	1.100	00	Forudbetalt Tilskud	1.000	00
Udestaaende Fordringer:			- Kontingent	20	00
Kontingent	143	35	Regning	30	00
Annoncer	372	00			
Salg af Skrifter	124	25			
Tilskud	560	00	Formue	2.105	33
	2.797	51		632	18

Hans Neumann.

A/S GALLE & JESSEN

Danmarks
førende Chokoladefabrik

BRUUN & SØRENSEN A/S

*Kgl. Hofleverandør
grundlagt 1893*

INGENIØRFORRETNING

Varme - Sanitet - Gas - Vand - Elektricitet

AARHUS

Kannikegade 18

Tlf. Nr. 4362 - 4363 - 4364

KØBENHAVN

Niels Ebbesensvej 20

Tlf. C. 5036

Aktieselskabet

***Nordiske Kabel-
og Traadfabriker***

København F.

Kabelværk - Traadværk
Valseværk

A. B. K j æ r b y e

Sønderjydske Tæppefabrik

Højer

Fabrikation af:

Afp. Gulvtæpper med Bort, Tæppetøj til Sammensyning, Løbere.

Faas i alle førende Tæppe- og Manufakturforretninger.

Støt de sønderjydske Indsamlinger!

Historisk Samfund for Sønderjylland

udgiver »Sønderjydske Aarbøger« III. Række, og »Sønderjydske Maanedsskrift«.

Bestyrelsen er f. T. Amtslæge Dr. Lausten-Thomsen, Tønder (Formand), Arkivar Johan Hvidtfeldt, Åabenraa (Sekretær), Museumsinspektør Neumann, Haderslev (Kasserer), Sparekassedirektør Nis Nissen, Nørborg, Seminarielærer Cl. Eskildsen, Tønder, Højskoleforstander Hans Lund, Rødding, Pastor Hejselbjerg Paulsen, Skrydstrup, Museumsdirektør Dr. phil. Mackeprang, København, Pastor H. F. Petersen, Flensborg og som Æresmedlem Frimenighedspræst Thade Petersen, Haderslev.

Formand, Sekretær og Kasserer danner Forretningsudvalg.

Redaktionsudvalget for »Sønderjydske Aarbøger« består af Lausten-Thomsen, Hans Lund og Johan Hvidtfeldt.

Redaktionsudvalg for »Sønderjydske Maanedsskrift« danner Lausten-Thomsen og Cl. Eskildsen.

Medlemsbidraget er 5 Kroner aarlig eller mindst 100 Kr. én Gang for alle. Medlemmerne modtager »Sønderjydske Aarbøger« gratis. »Sønderjydske Maanedsskrift« bestilles hos Posten og koster 1 Kr. 65 Øre fjerdingaarligt, i Boghandelen eller bestilt hos Cl. Eskildsen koster det 1 Kr. 50 Øre. Indmeldelser i Historisk Samfund modtages af alle Bestyrelsesmedlemmer.

INDHOLD:

Carsten Petersen: Kirker i Sønderborg Provsti	Side	161—199
N. A. Jensen: Vilhelm Hagerup	»	200—250
Jonathan Smith: Præsteslægten Claudius	»	257—267
H. F. Petersen: Fra Flensborg danske Præstegaard Flensborg o. 1864	»	268—278
Johan Hvidtfeldt: Præsteslægten Boetius' Op- rindelse	»	279—280
Nis Nissen: Skrivelse til Amtsdommer Schultze, Nørborg	»	281
Anmeldelser:		
Otto Scheel: Die Wikinger, Aufbruch des Nor- dens (ved Gudmund Schütte)	»	282—292
Vilhelm la Cour: Historikeren og Sønder- jylland (ved Johannes Skovgaard)	»	292—297
Claus Eskildsen: Den sønderjydske Befol- nings Slægtsforbindelser (ved Troels Fink)	»	297—299
Die Sippe der Nordmark, Nordschleswig-Heft (ved Johan Hvidtfeldt)	»	299—303
Vilhelm Lorenzen: De danske Cisterci- enklostres Bygningshistorie (ved Johan Hvidt- feldt)	»	303—307
Lis Jacobsen og Erik Moltke: Danmarks Runeindskrifter (ved Johan Hvidtfeldt)	»	307—310
Johan Hvidtfeldt og Hans Neumann: Beretning og Regnskab	»	311—315

I Hovedkommission hos **Gyldendalske, Boghandel Nordisk Forlag,**
København,
for Danmark, Norge og Sverige.